

KODa

GREGORY BATESON
EKOLOGIJA IDEJ

prevedel Gregor Pobežin

MAJA PETROVIĆ-ŠTEGER
PRED-ČASNOST IN PO-ČASNOST
ZNANSTVENIH VIZIJ
GREGORYJA BATESONA

»Stvari se zgodijo na tisti način,
ki obsega največ načinov njihovega dogajanja.«

»Mi skušamo oblikovati in sestavljati zakone,
kakor da so ljudje nekaj običajnega in predvidljivega.«

G. Bateson

V enem izmed metalogov¹ pričujoče knjige Mary Catherine Bateson, hči antropologov Gregoryja Batesona in Margaret Mead vpraša očeta: »Ali je sploh kdo že kdaj meril, koliko kdo ve?« Bateson ji skozi niz vprašanj in odgovorov med drugim pove, da bi namesto merjenja najbrž morali razmišljati, kako so deli nekega znanja prepleteni med seboj, saj klasična merjenja znanja običajno prezrejo dejstvo, da obstaja več vrst znanja in da obstaja tudi več vrst védenja o znanju.

V današnjem svetu znanstveno uspešnost pogosto merimo in enačimo z uspehom, ki ga ima znanstvenik ali znanstvenica pri diseminaciji svojih dognanj. Če hočemo znanstvenici ali znanstveniku pripisati uspešnost, pričakujemo, da so njena/njegova dela razmeroma dobro znana širši javnosti. Trditev in obenem napotek vsebuje podmeno, da bi moralo biti kvalitetno raziskovalno delo zmeraj »prevedljivo« v jezik, ki ga bo razumela širša javnost. Einsteinu npr. pripisujejo misel: »Če nečesa ne znaš razložiti šestletnemu otroku, tega tudi sam ne razumeš.« Ideje morajo biti tako preproste, da jih lahko razumejo celo otroci. Vendar kognitivna sposobnost, da neko misel razumemo, še ne zagotavlja, da bomo to misel tudi sprejeli in jo vgradili v lasten sistem razmišljanja in

¹ Bateson definira metalog kot pogovor o neki nejasni temi. Pogovor bi moral potekati tako, da sodelujoči razpravljajo o problemu, obenem pa je tudi struktura pogovora takšna, da ustreza prav temu problemu.

obnašanja. Otrok se med odraščanjem uči razumevanja sveta prek niza izkušenj. V istem procesu pridobi kup miselnih, vedenjskih in kulturnih navlak, ki mu možnosti, da bi svet izkušal in razumel na raznolike načine, za nekaj časa (ali za vse življenje) onemogočijo.

540

Gregory Bateson je bil eden tistih mislecev, ki se je posvečal vprašanju prav takšnih vedenjskih in kognitivnih dinamik. Zanimale so ga miselne navade. Trdil je, da svet potrebuje popolnoma novo, rekurzivno, ekološko epistemologijo – radikalno spremembo v načinu razmišljanja o idejah in agregatih idej, ki jim je pravil »um«.

Zaradi svoje izvirnosti in preciznih analiz je med svojimi kolegi – sprva med antropologi, kasneje pa tudi med psihologi, psihiatri, psihoterapevti, lingvisti, raziskovalci sistemske teorije, aktivisti in pesniki – užival velik ugled.² Njegovi raziskovalni interesi niso segali samo na področja zoologije, antropologije, filozofije in psihologije, temveč je bil tudi velik poznavalec matematike, biologije, genetike, embriologije, ekologije in kibernetike. Kljub nevsakdanji znanstveni razgledanosti intelektualna svobodomiselnost njegovih pisanj nikoli ni dosegla pretiranega uspeha v široki javnosti. Je potemtakem bil znanstveno (karierno) neuspešen?

Gregory Bateson se je zavedal, da ga tako strokovna kot širša javnost s težavnostjo predalčka v obče uveljavljena raziskovalna področja. O sebi je govoril kot o znanstvenem »splošnežu«, človeku, čigar navade razmišljanja so nekoliko drugačne.³ Zanimale so ga splošne resnice in pri delu ga je motivirala želja po povečanju univerzalnega temeljnega znanja. Vztrajal je, da lahko do takšnega znanja pridemo samo, če hipoteze preverjamo z znanjem, ki se ga pridobi na deduktiven način, izhajajoč iz osnov znanosti in filozofije. Najbolj ga je zanimalo področje vplivov med zelo abstraktno in formalno filozofsko mislijo na eni ter naravoslovnim preučevanjem človeka in drugih bitij na drugi strani.

2 Skupaj s prvo ženo Margaret Mead, prav tako antropologinjo, sta denimo prva začela sistematično uporabljati fotografije in filmsko gradivo v svojih etnografskih študijah na Baliu in Novi Gvineji.

3 Glej Grof 1981.

Posvečal se je vprašanjem, kot npr.: Čemu služijo pogovori? Ali imajo rastline nagone? Zakaj naravo in načine človekovega spoznavanja sveta razumemo ločeno? Kako razmišljati kulturni stik in kolonializem? Kakšen je odnos umetnosti do politike? Kaj so posledice znanstvenega napuha? Kako komunicirajo delfini? Kako ljudje dojemamo resnico? Milino? Ljubezen? Humor? Naključje? Ponižnost? Onesnaženje okolja? Kaj prinaša anonimnost? Kako smo ljudje lahko manj destruktivni? Batesona ni zanimalo, ali je vedenje priučeno ali prirojeno, temveč, do katere najvišje logične ravni je učenje učinkovito in do katere ravni ima genetika odločilno ali vsaj delno učinkovito vlogo? Kakšna je epistemologija nadzora nad samim seboj? Kako misliti umske navade in paradokse? Navidezna nasprotja med spiritualizmom in evolucionizmom? Idealizmom in materializmom? Kako misliti svet na celosten način?

541

Odgovori na nekatera od omenjenih vprašanj, ki so bili spisani v obdobju 37 let, so antologizirani v pričujoči knjigi *Ekologija idej*, ki je prvič izšla leta 1972. Knjiga je primer rigoroznega intelektualnega *tour de force*, v kateri bralčevo pozornost gibajo tako prečiščena estetika zapisanega kot uvidi, polni misticizma, modrosti in ljubezni do življenja. Bateson bralca popelje na zahtevno, krožno (a nikakor tavitološko), plodno in do pike usmerjeno potovanje/razmišljanje.

Vse raziskave, ki jih je Bateson opravil na področjih antropologije, živalske etologije in psihiatrične teorije, služijo kot teoretski okvir za transakcijsko analizo vedenja. Knjiga je zato neke vrste slovnica za preučevanje kognicije in komunikacije o svetu. Slovnica, ki usmerja bralčevo pozornost na načine ravnanja s koncepti in posledično dinamiko, kakršno lahko ustvarita konceptualna preohlapanost ali prevelika rigoroznost. Avtor ne veleva, kako bi morali misliti svet, niti se pretirano ne posveča vsebini določenih misli. Bolj ga zanimajo zgradba, razmerja in oblika umskih navad. Po Batesonu so mentalni pojavi (ideje, komunikacija, organizacija, diferenciacija, vzorci) snov oblike in ne vsebine!

Pri mentalnih pojavih pa za Batesona ni ničesar samoumevnega. Nobena misel ni trivialna. Bralci smo ves čas priča radikalni potujitvi in radikalnemu približevanju situacij in konceptov, ki jih avtor opisuje. Makro in mikro perspektiva se venomer izmenjujeta. A tudi to ni povsem ustrezen opis, saj ne gre le za vprašanje merila. Mislec odkriva gradnike

svojih misli in znanstvenih preučevanj v vseh procesih. Tudi tako, da ustvarja nenavadne miselne itinerarije in nepričakovane analogije.

542 Metodološki koraki, ki prispevajo možnosti, da ljudje zares slišimo drug drugega, da ne zapademo v »godljasti« način razmišljanja in ravnanja in nam omogočijo misliti *nove* misli in izrekati *ново*, so po Batesonu naslednji: Treba se je pogovarjati, pretresati lastne in tuje ideje; namen pogovorov je odkriti »pravila«, védenje o situacijah, mislih in o znanju; nikoli ne smemo govoriti ali misliti le predpripravljenih misli/reči; med raziskovanjem moramo vprašanja izbirati previdno; vprašanja si morajo slediti v določenem zaporedju, od splošnih k bolj podrobnim; svoje priročne ideje je treba vedno znova razdirati in posamezne dele premešati; težiti moramo k jasnosti idej (idej, ki se med seboj razlikujejo, ne smemo mešati); če hočemo kombinirati dve različni vrsti idej, jih moramo med seboj množiti ali pa deliti, nikakor pa seštevati, odštevati ali prištevati. Na ta način lahko dobimo ideje *nove* vrste.

A te korake/napotke nujno zaplete dejstvo, da ljudje dogodkovne nize raznolikih situacij razumemo skozi idejo »jaza«. Lastnemu ali tujim jazom vseskozi pripisujemo tvornost, sposobnost aktivne vloge pri oblikovanju neke družbene realnosti (ki jo v primeru, ko verjamemo, da smo razgledani, po možnosti še opremimo s trditvijo, da je kulturno relativna). Bateson trdi, da raba osebnega zaimka v občji govorici v svoje izreke pritegne um, nato pa z zamejitvijo uma na ljudi (kakor, da bi pripadal le človeku) in popredmetenjem sveta okoli nas nazadnje popredmetimo še sam um. Ravno to je povsem zavajajoče početje in ravno tu tiči težava, kajti sveta ne moremo misliti na celosten način. »Jaz«, kot zapiše, je napačno popredmetenje nekega neustrezno zamejenega dela širšega polja prepletenih procesov. Eden ključnih Batesonovih znanstvenih prispevkov je ravno v njegovih razmišljanjih, ki koncept uma razširijo navzven – v okolje.

Zato je potrebno pri vsakem konceptu, ki ga preučujemo, zajeti tudi predpostavke, ki kontekstualizirajo ta koncept. Bateson predlaga (in pokaže), kako lahko s pomočjo kibernetike in systemske teorije razvijemo novo epistemologijo, ki omogoča drugačno razumevanje uma, jaza, človeških odnosov in moči. V svojih analizah vedno znova poudarja, da je osnovna filozofska delitev na epistemološka in ontološka vprašanja

napačna. Prek vrste primerov pokaže, da za samorazumevanje, razumevanje drugih in sveta ni potrebno le preučevanje vedenjskih in komunikacijskih aspektov ljudi, ampak tudi živali, rastlinstva, umetne inteligence in okolja. Naravi »reda« v svetu/vesolju, kot ga vidi Bateson, se približamo z branjem o situacijskem obnašanju Nemcev, Američanov in Angležov, Iatmulov in Bainingov na Novi Gvineji, vinske mušice in prvih raziskovalcev genetske modifikacije ali pa prek spoznavanja narave odnosa med delfini in njihovimi dreserji ter prek primerov, ki osvetlijo dinamiko shizofrenika in njegove matere. Knjiga na ta način v polnem pomenu besede premošča namišljeno vrzel med družboslovnimi, humanističnimi in naravoslovnimi znanostmi.

543

Po Batesonu sveta potemtakem ni zadovoljivo opisovati le z lastne perspektive ali s klasičnega antropološkega gledišča (kot da bi bili antropologi res zmožni pisati s perspektive drugega), ampak z upoštevanjem zakonitosti vedenjskih in miselnih drž ter procesov, ki jih želimo razumeti. Zdi se, da ga zgodbe same po sebi in fenomenološkost manj intrigirajo. Batesona zanima zgradba in zakonitost izrečenega, narejenega, pokazanega. Zanimata ga red in um. Red, ne kot harmonija, temveč kot počelo, princip, konfiguracija.

Tudi kadar premišljuje o jeziku, Batesona le-ta ne zapelje na ravni vsebine ubesedenega, zgodb in metafor, ampak na ravni strukture odnosov, ki jezik tvorijo. Zanimajo ga truiistične predpostavke, načini tvorjenja empiričnih generalizacij, kognitivni in komunikacijski nizi, znotraj katerih gnezdiijo premise in paradigme, s katerimi mislimo svet. Ta način razmišljanja je nekaj, čemur sam pravi »ekologija« idej/uma, znanost, ki kot organizirana teorija vednosti še ne obstaja. Opisani »koraki«⁴ k tej ekologiji pa so široko zastavljeni mejniki ali referenčne točke, na osnovi katerih definiramo nova znanstvena ozemlja.

Jezik, v katerem je knjiga napisana, je formalen, a živ, izrazito imaginativen. Bateson je pozoren na ritem, igrivost, obliko miselnih zgostitev in pavz. Te so v metalogih še kako povedne. Način, kako v metalogih svojo sogovornico, hčer, vpeljuje v neko misel, jo velikodušno posluša in

4 Knjiga v izvorniku nosi naslov *Koraki k ekologiji uma* (*Steps to an Ecology of Mind*). V slovenščini smo se odločili za krajši naslov.

podpira v njenem lastnem raziskovanju, ne zveni pokroviteljsko, ampak je učiteljski v najbolj zlahtnem pomenu te besede. Tako bi si sama želela govoriti s svojim sinom.

UČENJE III V PRAKSI

544 V knjigi Bateson poda vrsto novih konceptov in razčleni kopico ključnih »družboslovnih«, »humanističnih« in »naravoslovnih« pojmov. Med drugim definira in razloži različne vrste učenja. Kot zapiše sam: »V ne navadnem svetu zunaj psihološkega laboratorija pojavi iz kategorije Učenja II močno zaposlujejo antropologe, prosvetne delavce, psihiatre, dreserje živali, starše in otroke. Vsi, ki razmišljajo o procesih, ki determinirajo značaj posameznika, ali o procesih sprememb v človeških (ali živalskih) odnosih, morajo pri svojem razmišljanju uporabiti vrsto domnev o Učenju II.«

Za lažjo predstavo, o čem piše, bom na kratko obnovila različne načine učenja, ki jih Bateson opisuje pri ljudeh in drugih organizmih:

- Učenje nič je specifičen odziv na neko situacijo.
- Učenje I ali protoučenje je sprememba specifičnega odziva, kjer se oseba uči o kontekstu in je zmožen korekcije. Kar Bateson imenuje »kontekst«, vključuje osebkovo vedenje, pa tudi zunanje dogodke.
- Učenje II, devteroučenje ali učenje o Učenju I oziroma sprememba v procesu Učenja I. Zanj je značilna kompleksnejša razčlemba izkustvenega niza in korigiranje predpostavk značilnih za Učenje I. Tisti, ki so sposobni devteroučenja, uvidijo, da postane tisto, kar je bilo prej razlaga, samo predmet razlage. A osebkki kljub temu iščejo podkrepitev svojih (že prej mišljenih) misli in predpostavk. Bolj ali manj dodelane premise potemtakem še vedno imajo samopotrjevalni značaj.
- Učenje III je sprememba v procesu Učenja II, tj. korekcijska sprememba v sistemu množic alternativ, iz katerih izbiramo. Je proces, za katerega Bateson pravi, da si ga znanstveniki s težavo predstavljajo in ga opisujejo. A občasno do Učenja III pride med nizi, ki vsebujejo globoko preobrazbo značaja (to se lahko zgodi tudi med psihoterapijo,

verskim spreobrnjenjem ali podobnim). Obrat je velikokrat povsem onkraj zmogljivosti jezika. Učenje III je torej učenje o dejstvu obrata. Oziroma je učenje o Učenju II. Le pri izbrani umetnosti, igri, glasbi, mitu, mistiki in občasno pri humanističnih analizah – področjih, pri katerih je, kot zatrjuje Bateson, dejaven večji del uma, kakor bi ga dopustila gola zavest – gre za učenje te vrste. Torej za premoščanje vrzeli med bolj ali manj nezavednimi premisami, pridobljenimi z Učenjem II, in bolj epizodno vsebino zavesti. A Bateson opozori, da je zahteva po tej ravni zmogljivosti pri nekaterih ljudeh in nekaterih sesalcih patogena.

- Učenje IV bi bilo sprememba v Učenju III, a do njega bržkone ne pride pri nobenem živem odraslem organizmu na zemlji. Je pa evlucijski proces ustvaril organizme, ki jih njihova ontogeneza povzdigne na raven III. Kombinacija filogeneze in ontogeneze dejansko seže do ravni IV.

Bateson zapiše: »Že sam poskus na ravni III je lahko nevaren in pri tem nekateri omagajo. Takšni posamezniki v psihiatriji pogosto obveljajo za psihotike in številni med njimi imajo zadržke pri rabi prvoosebni zaimkov. Za druge, uspešnejše posameznike je razrešitev teh nasprotij morda sesutje večjega dela naučenega na ravni II, ki razkrije enostavnost, da lakota vodi naravnost k jedi, identificirani jaz pa ni več upravlja-vec vedenja. Ti ljudje so nepokvarljivo nedolžne duše tega sveta. Spet za druge, bolj kreativne posameznike razrešitev teh nasprotij razkrije svet, v katerem se osebna identiteta zlije z vsemi procesi odnosov v nekakšni neizmerni ekologiji ali estetiki kozmične interakcije. Da kdo od teh ljudi sploh preživi, se zdi malodane čudež, a morda nekatere pred tem, da bi jih neizmerno občutje povsem odneslo, reši zmožnost osredotočanja na nadrobnosti v življenju. Vsak detajl sveta se zdi kot nekaj, kar na ogled postavlja celoto.«⁵

Pošteno bi bilo zapisati, da dobršen del antropologov, psihologov in psihiatrov poskuša razumeti svet/ljudi/pojave prek njihovega »značaja«,

5 Glej eseja »Logične kategorije učenja in komunikacije« in »Slog, milina in sporočilnost v primitivni umetnosti«.

njihovih »vlog«, oziroma prek razčlenjevanja človeške interakcije, razumevanja kontekstualne strukture, ki opredeljuje odnose med posamezniki. Večina jih torej prakticira sofisticirane različice Učenja II.

546

Batesonova dela pa, po mojem mnenju, tako vsebinsko kot strukturno in slogovno (ritem, zaporedje, dinamika esejev v pričujoči zbirki) izstopajo kot primeri Učenja oz. Analize III. Njegova analitična izvajanja pripadajo drugačnemu, drugače holističnemu razredu mišljenja. Celo način, kako gradi (in ruši) lastno argumentacijo, se zdi organski. Organska perspektiva in ekološka estetika sta vselej prisotni, saj ju je bil sposoben uzreti, ubesediti in ustvariti.⁶ Neobičajno natančna besedila so komunikativna na globoko podzavestni metaravni.

Batesonovo pisanje je zato na neki način tudi terapevtskega značaja – bralca poziva, da znanih podmen, starih premis in udomačenih gledišč ne prevrača le pomensko, ampak jih tudi strukturno pretresa. Bralec se med branjem tako vztrajno sooča s svojimi lastnimi premisami in pozicijo lastnega jaza. Prebiranje nadvse izvirnih interpretacij ritualov, analize alkoholizma in teorije »dvojne vezi« v shizofreniji nas popelje na pot, na kateri z Batesonom razmišljamo o zakonih, pretiravanju, karikaturizaciji, sanjah, umetnosti, homoseksualnosti, naključju, strpnosti.⁷ Sprašujemo se o lastnih »vrzelih« in »donosnih napakah« v učenju. O tem, kaj so družinske dinamike in o čem člani družin (ne le zaradi občutka nelagodja, ampak zaradi občutka zvestobe do družine) niso pripravljeni spregovoriti z drugimi. Torej o načinih normalizacije in habitualizacije dogodkov in misli v vsakdanjem življenju.

Ko dovteten bralec branje knjige sklene, gotovo postane bolj pozoren na načine izrekanja in metakomunikacijo, ki jo soustvarja. Z drugimi

6 O tem ne priča le preciznost njegovih analiz, ampak tudi znanstvenikova aktivna vloga pri posredovanju znanja. V svojih tekstih je bil eksplicitno nasproten tedanjemu toku pisanja – tako disciplinarnemu kot ideološkemu. Opozarjal je na kritično držo znanstvenika (pozival, da moramo premisliti metafore in koncepte, ki jih uporabljamo); na politično držo antropologa (antropološkega odnosa do kolonializma ni izpostavljaj in kritiziral zgolj s stališča etike in emocije, temveč tudi na strukturni ravni); opozarjal je na umetniški smisel; na družinske patologije.

7 Z določenimi (sploh zgodnjimi) Batesonovimi razmišljanji glede vsebine in pomena sanj se ne strinjam.

besedami, Batesonova Ekologija idej ne le vsebinsko opisuje, ampak tudi strukturno tvori primer metaloga in metaloškega načina videnja sveta.

NEODGOVORJENO VPRAŠANJE

Na koncu prvega metaloga hči vpraša očeta: »Očka, zakaj odrasli začnajo vojne, namesto da bi se stegli, kakor se otroci?« Vprašanje v tekstu ostane neodgovorjeno. Sodeč po številnosti člankov, posvečenih tem temam, so morala vprašanja reda in nereda, nujnosti preprirov in vojn Batesona globoko zaznamovati. V knjigi med drugim poda zelo temeljno, četudi mnogokrat prezrto tezo, po kateri je večina naše verbalne in neverbalne komunikacije z drugimi usmerjena v miritev odnosov. Svoje bralce prav tako ves čas nagovarja, naj v komunikaciji pozorno prisluhnejo drug drugemu: »Tu pa tam, če sta oba človeka pripravljena pozorno prisluhniti, je mogoče storiti še več kakor izmenjati pozdrave in dobre želje, celo več kakor izmenjati informacije. Oba lahko celo izvesta kaj, česar prej ni vedel nobeden od njiju.«

547

Prijatelji in kolegi, ki so Batesona osebno poznali, pravijo, da je bil velik pravičnejš, jasen sogovornik, eksperimentator, zanesenjak. Široko izobražen mislec in izkušen raziskovalec, čigar vedoželjnost ni bila hektična, temveč nadvse mirna, temeljita in sistematična. Rodil se je leta 1904. Otroštvo je preživel v angleški vasi Grantchester pri Cambridgeu, v hiši, kjer so visele podobe Williama Blakea, kjer je pogovor redno tekkel o biologiji in genetiki in so brali poezijo. Kmalu potem, ko je najstarejši brat John umrl v vojni, je starejši brat Martin, ki je želel postati pesnik, zaradi neuslišane ljubezni storil samomor. Smrti sta na Gregoryju Batesonu pustili globok pečat. Sprva je študiral naravoslovne znanosti na Univerzi Cambridge (1924), potem pa disciplino zamenjal in pod mentorstvom A. C. Haddona opravil magisterij iz antropologije. Med svojim 15 mesecev dolgim, drugim doktorskim terenskim delom med latnuli na Novi Gvineji je leta 1932 prvič srečal svojo bodočo ženo, antropologinjo Margaret Mead. Kasneje se je z njo preselil v New York, kjer je opravljal različna dela – med drugim je deloval kot analitik filma v MOMI (Museum of Modern Art), med letoma 1943 in 1945 pa

kot svetovalec za Jugovzhodno Azijo (današnja Šrilanko, Indijo, Burmo in Kitajsko) pri ameriškem Strateškem uradu (US Office of Strategic Services). Zatem je postal univerzitetni predavatelj na Novi šoli za družbene študije (New School for Social Research) v New Yorku in na Univerzi Harvard (1946–1948). Kasneje je bil v Palu Altu v Kaliforniji zaposlen kot etnolog v bolnici za veterane; vodil je projekt o shizofreniji (1954–1959) in nato postal direktor Inštituta za komunikacije, kjer se je ukvarjal z raziskovanjem komunikacije delfinov na Deviških otokih (1963–1964). V času poučevanja na Univerzi na Havajih se je posvetil raziskovanju ekosistemov, temi, ki jo je začel raziskovati že v delih o »ekologiji uma« (1965–1972). Ko je leta 1972 objavil zbirko esejev *Ekologija idej*, je bil star 68 let. Vmes se je trikrat poročil, vzgajal tri otroke, se veliko ukvarjal s kibernetiko in meditacijo, postal član znamenitega planetarističnega združenja Lindisfarne in napisal (po enem izmed štetij) 228 znanstvenih in strokovnih publikacij. Leta 1978 je na povabilo prijatelja in kolega Michaela Murphyja začel z bivanjem v Inštitutu Esalen kot rezidenčni znanstvenik. V Esalen je prispel z ženo Lois Cammak, bolan zaradi tumorja na žili dovodnici in z diagnozo, da bo živel le še štiri tedne. S pomočjo različnih metod zdravljenja (med drugim tudi z uporabo psihedelikov in stanj spremenjene zavesti) je v Big Suru preživel še dve leti in pol in vztrajno delal na rokopisu *Where Angels Fear to Tread*. Umrl je leta 1980 v zenbudističnem centru v San Franciscu, Kaliforniji.

Kljub dejstvu, da je Batesonovo delo in življenje navdihnilo generacije različnih znanstvenikov, terapevtov in aktivistov, so nekateri Batesonovi prispevki k »uporabni« antropologiji in njegova domnevna tesna povezanost z ameriško vojaško in obveščevalno industrijo med drugo svetovno in hladno vojno predmet ostrih kritik. Ameriški antropolog David Price na primer navaja vire, na osnovi katerih je mogoče interpretirati, da je bilo leta 1944 Batesonovo stališče izrazito kolonialno.⁸ Obtožuje ga uporabe »črne propagande« in zlorabljanja lastnega koncepta shizmogenezе kot metode, s katero naj bi netil prepir med civilisti v Jugovzho-

8 Glej Price 1998.

dni Aziji.⁹ Namiguje, da je bil soudeležen pri raziskavah, ki so odločno prispevale k oblikovanju orožij za sovražno delovanje z uporabo podzavestnih tehnik (*mind weapon*).

Kritike Davida Pricea so zaskrbljujoče, vredne globljega preučevanja in kontekstualizacije. A prav tako so nekoliko nenavadne, saj je ravno v pričujoči knjigi ponatisnjen članek »Kulturni stik in shizmogenezna«, prvič objavljen že leta 1935, v katerem Bateson ostro opozarja Komisijo Odbora za družboslovne raziskave na nevzdržno kolonialno držo, ki jo je Združeno kraljestvo gojilo v kulturnih stikih. Bateson je v šestdesetih letih res sodeloval z ljudmi, ki so bili v tistem času zaposleni pri ARPI (*Advanced Research Project Agency*), ameriškem vesoljskem programu, ki je bil kasneje preoblikovan v NASO. Po pričevanju Batesonovega prijatelja in sodelavca Stewarta Branda je ARPO v tem času vodil vizionarski vodja, ki ga ni zanimala vojaška industrija, ampak kibernetični eksperimenti. Za Batesona so bili določeni sodelavci na ARPI navdihujoči, večdimenzionalni sogovorniki, eksperti na področjih bioračunalništva, interaktivne grafike, ustvarjalci videoigrice (*Spacewar*), s katerimi ni razvijal le razumevanja analogne, temveč tudi digitalne komunikacije.¹⁰ Poleg tega, da je veljal za političnega aktivista in okoljevarstvenega pionirja, je treba pripomniti tudi to, da je Bateson leta 1979 odstopil s funkcije člana Komisije za posebne raziskovalne projekte pri Univerzi v Kaliforniji, ker je nasprotoval, da bi Komisija finančno podprla raziskave, ki bi prispevale k izpopolnjevanju jedrskega orožja. Misel, da če bitje uniči svoje okolje, uniči sebe, bi se danes marsikomu zdela samoumevna. Opozorilo je citat iz pričujoče knjige.

* * *

David Lipset, eden izmed Batesonovih biografov, zapiše, da je bil Bateson globoko anahronističen mož, znanstvenik, ki je bil v mnogočem tako pred kot tudi za časom, v katerem je živel. Podobno ga razumem

⁹ Podobnih kritik je bila deležna njegova prva žena Margaret Mead ter številni drugi antropologi zaradi njihovega zavestnega sodelovanja z vojnoobveščevalnimi programi, zlasti v ZDA.

¹⁰ Glej zapiske Stewarta Branda (1974), zbrane pod naslovom *II Cybernetic Frontiers*.

tudi sama. Kot raziskovalca, ki je vse življenje posvetil preiskovanju univerzalnosti človekovih izkušenj in dokazovanju ekološke, krožne narave sveta, v katerem ima prav vsako dejanje svojo posledico. Kot poeta logike, ki je razumel konfiguracije in razmerja med stvarmi, ko drugi tega še niso bili zmožni. Kot človeka, čigar avtentičnost in vizionarstvo nista črpala le iz njegove sposobnosti misliti drugače, ampak iz njegovega ganljivega vitalizma. Kot metaloga – raziskovalca različnih metaravni.

550

Tako dragoceno bi bilo slišati njegovo razumevanje današnjega časa.

Bateson v *Ekologiji idej* zapiše: »Ideje, ki so bile domnevno jaz, lahko postanejo imanentne v vas. Naj preživijo – če držijo.« Prevod pričujoče knjige je prispevek k želji, da bi njegove ideje zaživele tudi v slovenskem jeziku.

BIBLIOGRAFIJA

- Bateson, Gregory in Mary Catherine Bateson. 2005. *Angels Fear: Towards and Epistemology of the Sacred*. New Jersey: Hampton Press.
- Bateson, Gregory, ur. 1961. *Perceval's Narrative. A Patient Account of his Psychosis*. Stanford: Stanford University Press.
- Brand, Stewart. 1974. *II Cybernetic Frontiers*. New York: Random House in Berkeley: Bookworks.
- Charlton, Noel G. 2008. *Understanding Gregory Bateson: Mind, Beauty, and the Sacred Earth*. New York: State University of New York Press.
- Grof, Stanislav, 1981. »Nature, Mind, and Consciousness: Gregory Bateson and the New Paradigm«. *Phoenix: Journal of Transpersonal Psychology*. 5/2/31:72.
- Harries-Jones, Peter. 1995. *Ecological Understanding and Gregory Bateson*. Toronto: Toronto University Press.
- Lipset, David. 1980. *Gregory Bateson. The Legacy of a Scientist*. NJ: Prentice Hall.
- Price, David H. 1998. »Gregory Bateson and the OSS: World War II and Bateson's Assessment of Applied Anthropology«, *Human organization*, 57 (4): 379–384.

Price, David H. 2008. *Anthropological Intelligence: The Deployment and Neglect of American Anthropology in the Second World War*. Durham in London: Duke University Press, 2008

RECENZIJI

Doc. dr. Maja Petrović-Šteger

Inštitut za antropološke in prostorske študije, ZRC SAZU

GREGORY BATESON, *EKOLOGIJA IDEJ*

554

Delo *Ekologija idej* (*Steps to an Ecology of Mind*) Gregoryja Batesona je vrhunska znanstvena monografija, ki jo odlikuje konceptualna izvirnost, metodološka pozornost in doslednost, utemeljevalna izostrenost in miselna prožnost.

Izvirnost in znanstveno odličnost avtorja monografije v družboslovnih in naravoslovnih krogih občudujejo že vrsto let. Gregoryja Batesona poznamo predvsem kot enega izmed pionirjev vizualne antropologije in avtorja pomembnih etnografskih študij Balijske in Papue Nove Gvineje. A njegova raziskovanja se niso omejila le na antropološke analize, marveč je pomembno prispeval k razvoju psihiatrije, družinske terapije, semantike, komunikologije in kibernetike. Bogat opus, ki šteje 228 znanstvenih in strokovnih publikacij, prča o avtorjevi razgledanosti, domiselnosti in erudiciji na temo vednosti, jezika, estetike, religije, družine, alkoholizma, vojne, fašizma, nagona, matematičnih razmerij in simetrij ter mnogih drugih tem. Batesonove analitične metode in nadvse pronicljiv pristop k misli in svetu so navdihovale in še vedno globoko navdihujejo generacije radovednežev, ki so prepoznale pomen »ekološkega razmišljanja« in holističnega pristopa k razumevanju družboslovnih in naravoslovnih fenomenov.

Pričujočo monografijo sestavlja 34 esejev – o ekologiji, evoluciji, filogeniji, psihiatriji, fiziki, filozofiji, kibernetiki in antropologiji –, ki jih je kot zbirko sestavil sam Gregory Bateson. Knjiga je tako raznovrstno, a konceptualno homogeno besedilo, ki analizira različne prakse bivanja, delovanja in medsebojnega vplivanja vsega, kar tvori neko misel, ljudi same in človekova okolja. Je delo, ki premišlja kontekste, koncepte, prakse in pomene vrednostnih sistemov in kulturnih matric. Prek nadvse izvirne oblike mišljenja in pisanja (npr. metalogov) nam avtor predstavi svoja razmišljanja in vprašanja o obliki in patologiji razmerij, teoriji igre, domišljiji, devteroučenju, komunikaciji, morali, evoluciji, shizofre-

niji itd. Odgovori na zastavljena vprašanja so resnično daljnosežni, ne le vsebinsko, ampak tudi zato, ker se avtor vedno znova postavi po robu običajnemu, samoumevnemu razmišljanju. To počne tako, da nam na igriv, a sistematičen način korak za korakom opiše miselne in utelešene zmede, ki so jim mnogi podvrženi, ko se odpravljajo na pot raziskovanja jezikovnih, kulturnih, družinskih in sistemskih razmer. A Bateson bralce hkrati uči miselnih korakov – miselnega postavljanja in predstavljanja –, ki prispevajo k odpravljanju takšnih zmed in zmot. Nazorno pokaže, kako nevarno je prehitro razmišljati prek reprezentacijskih indeksov. Avtorjevi koraki za drugačno mišljenje so nadvse preprosti, a niso enostavni. Pravzaprav so zelo zahtevni. Knjiga tako ne ponuja le serije novih zornih kotov za premišljanje sveta, marveč je resnično delo duha.

555

Monografija *Ekologija idej*, ki je bila prvič objavljena leta 1972 pri Založbi Univerze v Chicagu, predstavlja rezultat izjemne odličnosti v raziskovanju, ki ima širši pomen za različne strokovne in znanstvene javnosti. Delo je nadvse aktualno, saj ne predstavlja le zlatega standarda antropološke misli, temveč prinaša pomemben empirični in teoretski prispevek k teoriji komunikacijskega vedenja, študijam estetike in ekologije. Delo je primerno za strokovno ali povsem laično branje, prav tako pa bo zagotovo postalo dragoceno študijsko gradivo študentov antropologije, psihiatrije, psihologije in drugih družboslovnih ter humanističnih ved.

Kot prvo v slovenski jezik prevedeno Batesonovo delo ne bo prispevalo samo k spoznavanju znanstvene misli avtorja, ampak tudi k razvoju znanstvene in strokovne terminologije, saj Bateson v knjigi ustvari precizen znanstveni aparat in originalno terminologijo na področju antropologije, psihiatrije in družinske terapije.